

Frege erakusleez

JOHN PERRY

«Frege on Demonstratives». 1977. *Philosophical Review* 86: 474-497.

Itzultzailea: Kepa Korta¹

DOI: 10.1387/gogoa.19741

«Pentsamendua»n (1918/1967, 24-26), Fregek labur aztertzen ditu «gaur», «hemen» eta «atzo» bezalako erakusleak dauzkaten perpausak eta, ondoren, «ni»ren azalpenek perpausetan eragiten omen dituzten hainbat arazotara jotzen du. Iristen da esatera, nork bere buruari buruz pentsatzen duenean, beste inork atzeman ezin dituen pentsamendu batzuk atzematen dituela, inori komunikatu ezin diezazkiokeen pentsamendu batzuk. Zentzuaren eta pentsamenduaren Fregeren azalpenari ezer ez zaio arrotzagorik komunikatu ezin den pentsamendu pribatu bat baino. Erakusleek zailtasun oso larria ekartzen diote Fregeren hizkuntzaren filosofiari, horiei emandako erantzuna baita komunikatu ezin diren zentzuen doktrina.

Artikulu honen lehen zatian, erakusleek Fregeri eragiten dizkieten arazoak azaldu eta horiei aurre egiteko hartu ahal izan zituen hiru bide aztertuko ditut. Nire iritzian, bide hauetatik Fregek ez zukeen topatuko bere hizkuntzaren filosofiarekin bat etorriko litzatekeen ebazpenik. Lehenengo biak arrazoizkoak dira, baina ez datoz bat perpaus batek adierazitako zentzuaren eta pentsamenduaren arteko Fregeren identifikazioarekin. Hirugarrenak bat egiten du identifikazio horrekin, baina ez da arrazoizkoa. Bigarren zatian,

¹ Kepa Kortak ingelesetik itzulia. Itzulpen honen aurreko bertsio bat honako liburu honetan aurki daiteke: K. Korta (atontzailea) (2007), *Hitzaren Lilura. Hizkuntzaren Filosofiako Irakurgaiak*, Bilbo: UPV-EHU, 243-275. Jatorrizkoa, 1993an berrargitaratu zen lehen aldiz John Perryren liburu honetan: *The Problem of the Essential Indexical and Other Essays*, New York: Oxford University Press, 3-32. Stanfordeko CSLI Publications argitaletxeak liburuaren edizio berri batean jaso zuen 2000n. Itzulpena, egilearen eta argitaletxearen baimenarekin, azken testu honetatik egina da, eta egilearen oin-ohar berriak eta hitzatzea 1993an egindakoak, eta berriro 2000ko edizioan jasotakoak dira. Oin-ohar berri horien edukiak kortexete artean doaz.

iradokiko dut zentzu komunikaezinen doktrina proposatzera zerk bultzatuta iritsi zen: erakusleen bere azalpenak dauzkan zailtasunez ohartzeak, hain zuzen ere, zailtasun horiek berehala azaleratzen baitira «ni»ri buruz pentsatzen dugunean. Esango dut zentzu komunikaezinek ez dutela hori konpontzeko balio. Bukatzeko, Fregeren saioaren problema nagusia identifikatuko dut eta alternatiba bat zirriborratzen saiatuko naiz.

I

Erakusleek eragiten duten arazoa azaldu aurretik, hainbat zehaztapen egin behar dira Fregeren hizkuntzaren filosofiaz.

«Zentzu eta erreferentziaz»en (1892/1960) Fregek zentzu nozioa aurkezten du perpausen balio kognitiboetan oinarrituz. Ondoren, funtsezko bi identifikazio egiten ditu. Lehenbizi, perpausaren zentzua eta adierazten duen pentsamendua identifikatzen ditu. Perpaua aditz kognitibo baten mendeko denean, perpausaren zeharkako erreferentziarekin identifikatzen du perpausak adierazitako proposizioa, eta, beraz, perpausaren zentzua.

«Perpausaren zentzua», «perpausak adierazitako pentsamendua» eta «perpausaren zeharkako erreferentzia» ez dira sinonimo hutsak. Zentzu desberdinak daukate, baina, Frege zuzen baldin badago, erreferentzia bera. Zehazki, Fregeren azalpenaren arabera, bakoitzari bere diferentzia-irizpide berezia dagokio.

Zentzua

«Zentzu eta erreferentziaz»en hasieran (1892/1960, 56-58), Fregek zentzu nozioa aurkezten du « $a = a$ » eta « $a = b$ » perpausak balio kognitiboan duten desberdintasuna azaltzeko, biak ere egiazkoak eta, beraz, adierazpen erreferentziakideez osatuak, direnean. Beraz, zentzuarentzako diferentzia-irizpide bat bada honako hau:

Sk eta S'k balio kognitibo desberdina baldin badute, orduan Sk eta S'k zentzu desberdina daukate.

Hori erabilgarriago bihurtzen lagunduko digu zentzuari buruzko Dummetten azalpenak (1973, 293, 589 eta hurrengoak). Zentzuak ulermenarekin eta egiarekin duen lotura azpimarratzen du. Adierazpen baten zentzua da «ulertzen dugunean dakiguna», eta ulertzen dugunean dakiguna da bere erreferentzia mugatzeko prozedura ideal baten moduko zerbait. Erreferentzia gisa egibaliao daukan perpaus baten kasuan, zentzua hau da gutxi gorabehera: egiazkoa den ala ez erabakitzeko zer egin beharko litzatekeen —gizakiontzat posible izan edo ez— dakigunean dakiguna.

Fregek «Zentzu eta erreferentziaz» en hasieran gogoan daukana, orduan, da egoera bat non A pertsona batek, nahiz eta « $a = a$ » eta « $a = b$ » biak ulertu, lehena onartzen duen baina bigarrena arbuiatzen duen edo zalantzak dituen. Badirudi horren atzean honako hau dagoela: Ak bie prozedura ideal bera lotuko balie, orduan, lehena onartuz gero, bigarrena onartu beharko lukeela. Beraz, ez ditu prozedura ideal berdinak lotu behar bi perpausekin eta, beraz, biak ulertzen dituenek, beren zentzuak desberdinak dira. Hau daukagu, beraz:

Ak S eta S' ulertzen baditu, eta S egiazkotzat onartzen badu eta S' ez, orduan S_k eta S'_k zentzu desberdinak dauzkate.

Diferentzia-irizpide honek ahalbidetzen du perpausek zentzu desberdinak baina frogaren arabera edo beharrezkotasunez baliokideak edukitzea. Egiazko ekuazio matematiko konplexu bat « $2 + 3 = 5$ » en baliokide izan daiteke frogaren arabera eta, hala ere, hiztun oso batek azken hori onartu eta bestea arbuia dezake, kalkulu-hutsegite bat dela medio. Erreferentzia mugatzeko prozedura ideal bat jakitea ez da hori nahitaez burutzea, edo ezta burutzeko gai izatea ere.

Pentsamendua

Fregek ez zuen «pentsamendu» terminoa erabili «perpau baten zentzu» beste modu batera esan ahal izateko. Nozioa Fregek judizioan egindako be-reizketatik dator. Judizioan ekintza, pentsamendua eta egibalioa bereizi zituen. Pentsamendua da, lehenik eta behin, «egiaren auzia azaleratzen duen hura» (1918/1967, 20-22). Argi dago honako hau pentsamenduentzako dife-rentzia-irizpide gisa pentsatua dagoela:

S egiazkoa bada eta S' ez, S_k eta S'_k pentsamendu desberdinak adie-razten dituzte.

Zeharkako Erreferentzia

Gogoan hartu uste baten berriemate hau: «Kopernikok uste zuen planeten orbitak zirkuluak direla». Fregeren analisisian, erlaziozkoa da hori. «Uste zuen» dago erlazio baten tokian, eta baiesten da erlazio hori betetzen dela Kopernikoren eta perpau honetan «planeten orbitak zirkuluak dira»k erreferentzia egiten dionaren artean. Bere kasa balego, «planeten orbitak zirkuluak dira»k Faltsuari egingo lioke erreferentzia, baina hemen argi dago ez duela ohiko erreferentzia. Hala balu, edozein perpau faltsuz aldatuta ere berriemate osoak egiazko izaten jarraituko luke (1892/1960, 66-67). «Planeten orbitak zirkuluak dira»ren

zeharkako erreferentziaren nozioa hemen perpaus horrek duen erreferentziari dagokio, hori zeinahi ere den. (Esapidea zeharkako diskurtsoa dela-eta erabiltzen da lehen aldiz (1892/1960, 59)). Orain, «*aRb*» egiazkoa bada eta «*aRc*» ez, *b* ez da *c*. Eta, beraz, diferentzia-irizpide argia daukagu:

«*Ak S* uste du» egiazkoa bada, eta «*Ak S'* uste du» ez, orduan *Sk* eta *S'k* ez dute zeharkako erreferentzia bera.

Hiru diferentzia-irizpide desberdin dauzkagu, beraz. Baina Fregek, esan bezala, identifikatu egiten du *Sren* zentzua *Sk* adierazitako pentsamenduarekin eta *Sren* zeharkako erreferentziarekin. Beraz, badugu beste printzipio bat ere:

Sk eta *S'k* zentzu desberdinak dituzte baldin eta bakarrik baldin pentsamendu desberdinak adierazten badituzte eta baldin eta bakarrik baldin zeharkako erreferentzia desberdinak badituzte.

Zentzu-osatzaileak

Zentzuen eta objektuen egiturarako gida lagungarri gisa ikusten du hizkuntzaren egitura Fregek. Ondoko perpaus hau,

bi gehi bi berdin lau

ikusten du sinbolo oso bat,

bi

eta ez-oso bat,

() gehi bi berdin lau

konbinatzearen emaitza gisa, eta halaxe ikusten du «bi gehi bi berdin lau»-ren zentzua ere: «bi»-ren zentzuak eta «() gehi bi berdin lau»-ren zentzuak mugatuta. Azken horren zentzua ez-oso da; aurrenekoaren zentzuak osatzen du, horrela «bi gehi bi berdin lau»-ren zentzu osoa emateko.

«() gehi bi berdin lau» perpaus ere bihur daiteke, hutsartean «zeozer» idatziz; era bertsuan, «() gehi bi berdin lau»-ren zentzua osa daiteke «zeozer»-en zentzuarekin. Baina «zeozer»-en zentzua, «bi»-rena ez bezala, ez-oso da. «Bi»-k objektu bati egiten dio erreferentzia; «zeozer»-ek kontzeptu bati. Era egokian erlazionatutako bi zentzu ezoso konbina daitezke zentzu oso bat emateko; bi zentzu oso ezin dira konbinatu (1923/1968, 538).

Zentzu ez-oso jakin batentzako *zentzu-osatzaileen* klasea, beraz, hibridoa da: zentzu osoak eta ez-osoak dauzka. Baina terminoa erabilgarria izango da hemendik aurrerakoan.

Zentzuak eduki eta zentzuak adierazi

Hizkuntzaren egitura ez da beti zentzuen egiturarako gida fidagarria. Perpaus gisa hartzen ditugunak ez dira guztiak zentzu oso baten jabe. Hartu (1),

(1) Errusiak eta Kanadak ika-mika izan zuten Nemtsanovek desertatu zuenean.

«Errusiak eta Kanadak ika-mika izan zuten»ek, (1)eko osagai gisa, ez dauka zentzu osorik (1892/1960, 71; 1918/1967, 37). Denbora kontzeptu bati egiten dio erreferentzia eta, hala, zentzu ez-osoa izan behar du. «Nemtsanovek desertatu zuenean»ek denbora bati egiten dio erreferentzia; perpausa egiazkoa da baldin erreferitutako denbora erreferitutako kontzeptuaren pean baldin badator. Horrela, «Nemtsanovek desertatu zuenean»en zentzua zentzu-osatzailea da «Errusiak eta Kanadak ika-mika izan zuten»en zentzuarentzat.

«Errusiak eta Kanadak ika-mika izan zuten»en zentzua, beraz, ez da pentsamendu bat. Zein-nahi perpausek ez, «osoa erabat» den perpausak soilik adierazten du pentsamendu bat (1918/1967, 37).

«Errusiak eta Kanadak ika-mika izan zuten», hala ere, erabil liteke, mendeko osagairik gabe, pentsamendu bat adierazteko. Bakarrik agertuko balitz, *aldi horretan* honako honen zentzuaren adierazpentzat har genezake:

Noizbait Errusiak eta Kanadak ika-mika izan zuten.

Beste inguru batean, adibidez «Zer gertatu zen Nemtsanovek desertatu zuenean?» galderaren ondoren, perpausak (1)en zentzu bera adieraziko luke. Bereizi beharra dago, beraz, erakusleak kontuan hartu aurretik ere, perpaus batek erabilaldi bakoitzean *daukan* zentzuaren eta erabilaldi batzuetan *adierazten dituen* zentzuen artean. 'Betiereko' perpaus batentzat, benetan «osoa erabat» den batentzat, biak bat eta bera izango dira; «Errusiak eta Kanadak ika-mika izan zuten» bezalako perpaus baten kasuan, *daukan* zentzua ez-osoa da; aldi jakin batean *adierazitako* zentzua, berriz, zentzu hori esaldiaren testuingurutik hartutako zentzu-osatzaile batekin osatzearen emaitza izango da. Argi dago aldi horietan adierazitako zentzua dela Fregek pentsamendu batekin identifikatu nahi duena.

Erakusleek Sortutako Problema

Ikusteko moduan gaude orain erakusleek zergatik sortzen dioten problema bat Fregeri. Erakusleak oro har eztabaidatzen dituen pasarte aipatuz hasiko naiz:

Maiz ... hitz hutsak, idatziz edo gramofonoan jaso daitezkeenak, ez dira nahikoa pentsamendu bat adierazteko... . Orainaldiak denboraren zehaztapena eskatzen badu [lege matematikoen baieztean gertatzen denez, denboragabetasuna adierazteko erabiltzen denean ez bezala], batek jakin behar du perpausa noiz esan den, pentsamendua behar bezala atzemateko. Beraz, esaldiaren denbora pentsamenduaren adierazpenaren osagaia da. Batek atzo «gaur» hitza erabiliz esan zuen gauza bera gaur esan nahi badu, hitz horren ordezkari «atzo» erabili beharko du. Pentsamendua berbera den arren, bere hitzezko adierazpenak desberdina izan behar du, zentzua berregokitzeko; bestela, esaldi-denbora desberdinek zentzuari eragingo liokete. Gauza bera «hemen» eta «hor» bezalako hitzekin ere. Kasu hauetan guztietan hitz hutsak, idatziz ematen diren moduan, ez dira pentsamenduaren adierazpen osoa; aldiz, hori behar bezala atzemateko, pentsamendua adierazteko tresna gisa erabiltzen diren esaldiaren baldintza gehigarri batzuen ezagutza behar da. Atzamarren bidezko keinua, eskuen mugimendua, begiradak izan daitezke horietako batzuk. «Ni» hitza duen esaldi berak pentsamendu desberdinak adieraziko ditu gizon desberdinen ahoetan, egiazkoak batzuk, faltsuak besteak (1918/1967, 24).

Hartu (2),

(2) Errusiak eta Kanadak ika-mika izan dute gaur.

«Errusiak eta Kanadak ika-mika izan dute» perpausak² (2)n, (1)en bezala, zentzu ez-osoak dauka soilik. Horregatik, pentsatzekoa da «Nemtsanovek desertatu zuenean»ek (1)en egiten duena egin behar duela «gaur»ek (2)n eta zentzu-osatzaile bat eman behar digula. Baina ez dirudi hori egiten duenik, inondik ere.

Nik (2)ren esaldia egingo banu abuztuaren 1ean, egiazko zerbait adieraziko nuke; abuztuaren 2an, zerbait faltsua. Abuztuaren 1ean eta abuztuaren 2an «gaur»ek zentzu bera badu, orduan (2) osoak zentzu bera eduki beharko du bi aldietan. Hala bada, (2)ren zentzuak ez-osoak behar du, osoa bada haren egibailioa ezin baita aldatu.

Beraz, bi egun horietan «gaur»ek zentzu-osatzaile bat ematen badu, bere zentzuak gauerdian puntuan aldatu behar du. Baina ez dirudi «gaur» nola erabili ulertzen dugunean dakiguna egunetik egunera aldatzen denik.

«Gaur»en gisako hitz bat ulertzen dugunean, badirudi dakiguna erregela bat dela, esaldi batetik objektu jakin batera bideratzen gaituena. «Gaur»ek esaldiaren egunera berera bideratzen gaitu, «atzo»k esaldiaren egunaren aurreko egunera, «ni»k hitzunarengana, eta abar. Honi erakuslearen *rola* esango

² Ingelesean ez bezala, euskaraz aditz denbora aldatu behar dugu adibidean. Mesedez, utzi alde batera hori ondoko lerrootan. Ez du inongo eraginik argudioan. [Itzultzailearen oharra].

diot. Testuingurua hartzen dut benetako esaldi baten ezaugarri multzo bat gisa; denbora, tokia eta hiztuna barne hartzen dituen, jakina, baina seguru asko gauza gehiago ere bai. Testuinguru batek zehazki zer hartzen duen galdera zaila da, hainbat erakusleren azterketa xehearen ondoren soilik erantzun beharrekoa. Testuinguru jakin batean erakusleak bideratzen gaituen objektuari esango diot haren balioa testuinguru edo erabilaldi horretan. Argi asko, «gaur»i rol bera aitortu behar diogu bi erabilaldietan. Eta, hori bezain argi, balio desberdinak aitortu behar dizkiogu bi erabilaldi horietan.

Arrazoizko edozein teoriak onartu behar du erakusleek rola daukatela. Ez dirudi erakusle baten rola erreduzigarria denik Fregeren filosofiak eskaintzen duen beste inolako noziotara. Zentzuek ez gaituzte eramaten testuinguruetatik erreferentzietara, zuzenean erreferentzietara baizik; erreferentzia berrera erabilaldi bakoitzean. Batek pentsa lezake «atzo» har daitekeela «aurreko egunean»en zentzua balu bezala. Baina (3)k

(3) Errusiak eta Kanadak ika-mika izan zuten aurreko egunean

ez dauka (4)ren zentzu bera:

(4) Errusiak eta Kanadak ika-mika izan zuten atzo.

Abuztuaren 5ean galdetzen badut «Errusiak eta Kanadak ika-mika izan al zuten abuztuaren 2an?» (3)k inplikaturiko luke ika-mika abuztuaren 1ean izan zutela, (4)k abuztuaren 4an izan zutela. Aurrez egunik batere aipatu gabe (3)ren esaldia egingo balitz, ez litzateke ezer osorik adieraziko; galdera hau eragin baino ez luke egingo, «zeinen aurreko egunean?». (4)ren esaldia, ordea, erabat egokia litzateke.

Fregek onartzen du erakusleek rola daukatela, edo gutxienez esaldiaren testuingurua funtsezkoa dela erakusleez jardutean. Ez du hitz egiten «gaur» edo «ni»ren zentzuaz, eta ematen du, beraz, onartzen duela erakusle baten rola ez dela zehazki zentzu bat, zentzuak berak esplikatzen dituen moduan.

Baina argi dago Fregek uste duela, esaldiaren baldintza gehigarrien ezagutza izanda, (2) edo (4)ren esaldi batetik pentsamendu batera hel gaitzkeela. Pentsatu behar izan du, orduan, erakusleak ez digula objektu bat —bere balioa esaldian— soilik ematen, zentzu-osatzaile bat ere eman behar digu. Hau problematikoa da. Ez «gaur»en zentzu aldaezinak ez bere balio aldakorak ematen digute zentzu-osatzaile bat. Egun bat ez da zentzu bat, erreferentzia bat baizik, zentzu askori (kantitate mugagabe) dagokiena (1892/1960, 71). Ez dago atzerabiderik erreferentzietatik zentzura. Nola jo orduan «Errusiak eta Kanadak ika-mika izan dute»ren zentzu ez-osotik, «gaur» erakusletik eta testuingurutik pentsamendu batera? Hori da erakusleek Fregeri sortutako problema.

Lehenik, Fregek har zitzakeen bi aukera deskribatuko ditut, zentzu-osatzaile bat aurkitu beharretik libratuko zutenak. Argudiatuko dut Fregek ez

zituela aukera horiek hartu, eta ezin zituela hartu, adierazitako zentzua eta pentsamendua identifikatzen zituen-eta.

Zentzuak Rol gisa?

Bedi $S(d)$ perpaus bat, d erakuslea duena. Erakuslea gabe, badaukagu zentzu ez-oso bat duen zerbait eta, beraz, kontzeptu bati erreferentzia egiten diona: $S()$. Hau ere izan daiteke benetako perpaus bat, (2)tik «gaur» kentzen dugunean bezala, edo behar lukeenaren antz gehiago izan dezake, «ni zaurituta nago»tik «ni [nago]» kentzen dugunean bezala.

Ondoko eskema honek erregela bat ematen digu testuinguru jakin batek egibaldio batera igarotzeko, horrelako $S(d)$ perpaus ororentzat:

$S(d)$ egiazkoa da c testuinguruan esana denean baldin eta bakarrik baldin d ren balioa c n $S()$ k erreferitutako kontzeptuaren pean badator.³

Erregela hori $S(d)$ ren rola da. Erakusle baten rol nozioaren hedapena da zehazki. Rolek testuingurutik objektuetara bideratzen gaituzte. Perpaus baten kasuan, objektua egibaldio da.

Hala, (4) egiazkoa da abuztuaren 2an esana, baldin eta bakarrik baldin abuztuaren la «Errusiak eta Kanadak ika-mika izan zuten»ek erreferitutako kontzeptuaren pean datorren eguna bada. «Ni gaixo nago» Laubenek esana egiazkoa da baldin eta bakarrik baldin Lauben «() gaixo dago»k erreferitutako kontzeptuaren pean baldin badator.

Erakusle bat daukan perpaus baten rolak antz handia dauka erakuslerik ez daukan perpaus baten zentzuarekin. Rola, zentzua bezalaxe, egibaldio mugatzeko prozedura bat da. Desberdintasuna da rola testuingurutik abiatzen den prozedura dela.

Antzekotasunak aukera bat iradokitzen du, Fregek hartu ahal izan zuena. Erakusle bat daukan perpaus baten zentzua bere rolaarekin identifikatu ahal izan zuen. Hori zentzu nozioaren orokortzea zatekeen. Ikuspegi honen araber, «Errusiak eta Kanadak ika-mika izan zuten»ena bezalako zentzu ez-oso bat bi eratara osa daiteke. Zentzu-osatzaile batek, «Nemtsanovek desertatu zuenean»en zentzua bezalako batek, osa dezake, eta mota zaharreko zentzu bat eman. «Gaur»en moduko erakusle batek, mota berriko zentzu bat ema-

³ Hemen eta beste toki batzuetan, azalpenaren argitasunaren mesedetan, erakusle bakarra daukaten perpausaz ari garela suposatuko dut. Objektuen segida baten nozioa dugula, ez dago zailtasunik kasu orokorrerako proposamenak eta aukerak kontuan hartzeko. Esku artean darabiltzadan adibide batzuetan behar dira egiazki erakusle gehiago. «Lauben zauritu dute» perpausak, adibidez, denbora zehaztea eskatzen du.

ten du: rol bat. Erakusle bat duen perpaus baten esaldian ez dago mota zaharreko zentzurik batere, eta ez dago, beraz, zentzu-osatzaileen premiarik.

Baina hau ezin izan zitekeen Fregeren ikuspegia. Argi baitago bere us-tez erakusle bat daukan perpaus baten esaldian pentsamendu bat adierazten dela. Perpausaren rola ezin da pentsamenduarekin identifikatu, perpaus batek rol bera adieraz baitezake aldi desberdinetan eta egibaldio desberdinak eduki. Pentsamenduen diferentzia-irizpidearen arabera, beraz, rolak ez dira pentsamenduak. Perpaus baten zentzua eta adierazitako pentsamendua identifikatzen direnez, rolak ez dira perpausak adierazitako zentzuak.

Pentsamenduak Informazio gisa?

Arazoa honela azal dezakegu: abuztuaren 1ean esana, (2)k, «gaur»en rola zeharo argituta, zehazki honako informazio hau ematen duela dirudi:

- (i) zentzu ez-oso bat, «Errusiak eta Kanadak ika-mika izan zuten»ena;
- (ii) objektu bat: 1976ko abuztuaren 1eko eguna.

(i)ek eta (ii)k ez dute modu bakarrean pentsamendu bat mugatzen, pentsamenduen baliokidetza klase bat baizik. Baliokidetza klase horren elementu gisa, honakoak izango ditugu: «Errusiak eta Kanadak ika-mika izan zuten»en zentzua, erreferentzia gisa 1976ko abuztuaren la mugatzen duen zentzu-osatzaile batekin osatuz, lortzen diren pentsamenduak. Erlazio hau duten pentsamenduei *informatiboki baliokide* esango diet.⁴

Aztertuko dudan bigarren aukera pentsamendu nozio berri bat eraikitzea da, pentsamenduen halako baliokidetza klaseei legokiekeena. Halako klase bat identifikatzeko, haren elementuetatik bat ere identifikatu gabe, (i) eta (ii) ko informazioa nahikoa denez, horrek azalduko luke zergatik hel gaitzkeen (i) eta (ii)tik pentsamendu batera, zentzu-osatzaile baten beharrik gabe.

Ikuspegi honen arabera, $S(d)$ ren esaldi batek c testuinguruan eta $S'(d')$ renak $c'n$ pentsamendu bera adieraziko dute baldin $S()$ ren eta $S'()$ ren zentzuak (ez-osoak) bat eta bera badira, eta d eta c ren balioa eta d' eta e' ren balioa bat eta bera badira. Hala, (2)k, abuztuaren 1ean esana, eta (4)k, abuztuaren 2an esana, pentsamendu bera adieraziko lukete. Dummettek (1973, 384) halaxe ulertzen du Frege. Fregek hau dio:

⁴ Nozio hau Burksi (1949, 685) hartua da. Erakusleei buruzko lan aitzindari eta argigarri horretan, Burksek erakusleen ezereztezintasuna azpimarratzen du.

Batek atzo «gaur» hitza erabiliz esan zuen gauza bera gaur esan nahi badu hitz horren ordeaz «atzo» erabili beharko du. Pentsamendua berbera den arren, bere hitzezko adierazpenak desberdina izan behar du (1918 /1967, 24).

Baina hau ezin izan zitekeen Fregeren ikuspegia. Irizpide honek egiazki pentsamendu mota berri bat ekartzen du, mota zaharreko pentsamenduen klase informatiboki baliokideei dagokiena. Leo Peterri «Ni zaurituta nago» esaten dionean Laubenek adierazitako pentsamendua ezin da identifikatu Laubeni erreferentzia egiten dion termino singular bat daukan zentzu ez-oso baten erakusleen bidezkoa ez den osatze batez adierazitako pentsamenduarekin, hala nola

1875eko irailaren 13an N.N.n jaiotako gizona zaurituta dago.

Rudolf Lingensenaren ondoko etxean bizi den mediku bakarra zaurituta dago.

Horiek pentsamendu desberdinak adierazten dituzte, eta horregatik Laubenek «Ni zaurituta nago»rekin adierazten duen pentsamendua ezin da identifikatu bi horiek adierazten duten *pentsamenduarekin*; ez baitago halako pentsamendurik batere. Ez da arrazoi gehiago batekin edo bestearekin, nahiz halako beste edozeinekin identifikatzeko. Eta ezin dira, ezta ere, mota berri honetako pentsamenduak mota zaharreko pentsamenduen klaseekin identifikatu; baldintza posible desberdinetan, Lauben doktoarearen eta «() gaixo dago»ren zentzu ez-osoen bikotea fregear pentsamenduen multzo desberdinei legokieke eta. Lauben etxez aldatu balitz, bi fregear pentsamendu horiek ez lirake informatiboki baliokide. Hemen pentsamendu mota zeharo berria daukagu, Fregek sekula onartuko ez zukeena, bere premia ikusi izan balu ere. Izan ere, guk erakuslearen balioa pentsamenduaren parte egin dugu. Baina Fregek behin eta berriz dio zentzuak soilik izan daitezkeela zentzuen parte. Dummettek dio,

Premiarik gabekoa da erabat, jakina, suposatzea adierazpen ale-erre-flexiboa daukan perpausaren aldi jakin bateko esaldiaren bidez adierazitako pentsamendua adieraz daitezkeela halako adierazpenik ez duen perpaus «betiereko» baten bidez (1973, 384).

Baina premiarik gabekoa bakarrik ez, ezinezkoa ere bada, ikuspegi honetan, pentsamendua betiereko perpaus batez adieraztea. Ez da betiereko perpaus batek adierazteko moduko pentsamendua.

Bigarrenik, eta aurrekoari oso lotuta, pentsamenduaren nozio honek diferentzia-irizpidea urratuko luke.

Demagun portuari begira nagoela Oaklanden hirigunetik; *Enterprise* hegazkin-ontziaren branka eta popa ikus ditzaket, baina erdialdea eraikin

handi batek ezkututzen dit. «*Enterprise*» izena garbi ikus daiteke brankan, eta kanpotar bati esaten diodanean, branka seinalatuz, «Hori *Enterprisea* da», arazorik gabe onartzen du. Brankatik hainbat etxe-bloketara ageri den popara seinalatuz «Hura *Enterprisea* da» esaten diodanean, ordea, ez dit sinesten. Diferentzia-irizpidearen arabera, bi aldi horietan zentzu desberdinak adierazi ditut. Iradoki berri dugun pentsamenduen identitate-irizpidearen arabera, pentsamendu bera adierazi dut; zentzu ez-oso bera bi aldietan, eta erakuslearen balioa *Enterprisea* da bi aldietan. Pentsamenduaren nozio hau bere egiteko, Fregek alde batera utzi beharko zukeen adierazitako zentzuaren eta adierazitako pentsamenduaren arteko identifikazioa.

Jakina, Fregeren Goizeko Izarraren adibidearen aldaera baino ez da hau. Demagun goizean Artizarra seinalatzen dudala, eta gero arratsaldean, eta bietan «Hori Goizeko Izarra da» esan. Nire entzuleak onar dezake lehenik esan dudana, eta geroago ere zuzen nengoela pentsatu; baina ukatu egingo luke bigarreanean. Kasu honetan perpaus *berak* balio kognitibo desberdinak dauzka aldi desberdinetan —nire entzuleak ez baitu iritzia aldatu—. Perpausak ez dauzka balio kognitibo desberdinak hitzei esanahia aldatu zaielako, perpausak bakarrik zentzu oso bat adierazten ez duelako baizik. Gehigarriren bat behar du; hemen Artizarrarekiko keinuek ematen dute gehigarri hori. Baina zehazki zein gehigarri ematen dute? Gehigarritzat Artizarra bera soilik hartuko balitz —eta hori da oraingo proposamen honek dioena— perpausaren zentzua modu berean osatuko litzateke bi aldietan. Baina orduan adierazitako zentzu bera izango genuke bi aldietan, zentzuen diferentzia-irizpidea urratuz.

Fregek ez ditu esplizituki aipatzen «hau», «hori» eta «hura» erakusleak. Horregatik merezi du zehaztea eraiki daitezkeela adibideak aipatzen dituen erakusleekin. Esaterako, gaueko 12ak 10 gutxitan esaten duzuna onar dezaket esaldi hau egiten duzunean «Errusiak eta Kanadak ika-mika izan dute gaur», eta ez sinetsi gaueko 12ak eta laurdenetan esaten duzunean «Errusiak eta Kanadak ika-mika izan zuten atzo», denboraren kontrola galdu dudalako.

Jakina, litekeena da, hona iritsita, Fregek pentsamenduaren horrelako nozio berri bat sartu nahi izana. Interpretazio horren aurka doa, *berak* sekula esplikatuz ez izana. Eta hurrengo paragrafoetan esaten duenak erabat sinesgaitz egiten du. Hor izen propioak eztabaidatzen ditu eta iristen da puntu batera, nolabait esateko, bere eskura dauzkana pentsamenduaren horrelako nozio baterako material guztiak, eta, hala ere, nozio berrian moldatzeko aukera pasatzen uzten du. Egoera bat deskribatzen du non bi gizonen pentsamendu desberdinak adierazten baitituzte «Gustav Lauben zauritu dute» perpausarekin, egun jakin batean jaiotako gizona gisa ezagutzen duela batek, etxe jakin batean bizi den gizona gisa besteak. Aitortzen du bi pentsamendu desberdin hauek sistematikoki baliokideak direla:

Perpauk beretik era honetan datozen pentsamendu desberdinak bat datoz egibaldioan, jakina; esan nahi baita, bat egiazkoa bada denak dira egiazko, eta bat faltsua bada denak dira faltsu (1918/1967, 25).

Baina honi eusten dio:

Nolanahi ere, beren berezitasuna aitortu behar zaie (1918/1967, 25).

Bere arrazoia hori egiteko, argi asko, eraiki berri duen adibide konplexua da, non horrelako pentsamendu informatiboki baliokideak adierazten dituzten perpausek balio kognitibo desberdina daukaten:

Litekeena da Herbet Gamerrek «Lauben doktorea zauritu dute» perpauaren zentzua egiazkotzat hartzea eta, informazio faltsuak eraginda, «Gustav Lauben zauritu dute»ren zentzua faltsutzat hartzea. Baldintza hauetan pentsamendu hauek desberdinak dira, beraz (1918/1967, 25).

Hiru paragrafo lehenago, erakusleek Frege tipo zaharreko pentsamendu informatiboki baliokideei legokiekeen pentsamendu klase bat sartzeran eraman balute, nik uste dut hemen erabili edo gutxienez aipatuko zukeela.

Zentzuak, roltzat hartuta, ezin dira pentsamendu izan. Pentsamenduak, informaziotzat hartuta, ezin dira zentzu izan. Perpauk batek adierazitako zentzuaren eta perpauk batek adierazitako pentsamenduaren arteko identifikazioari eutsi nahi badio, Fregek zentzu-osatzaile bat topatu behar du nonbait.

Erakusleak Zentzu-Osatzailearen Hornitzaile Gisa

Nola atera dezakegu erakusle batetik zentzu-osatzaile egoki bat? Halako zentzu batek, antza, oso lotua behar luke esaldiaren testuinguruan erakusleak duen balioaren deskripzio bakar baten zentzuari. Baina nondik dator deskripzio hori? «Gaur»ek soilik egun batera garamatzala dirudi. Eta egun batek ez du bere buruaz deskripzio berezi bat eskaintzen.

Izen propioen kasuan, Fregek uste du pertsona desberdinek zentzu desberdinak lotzen dizkiotela izen propio berari. Pertsona batek izen propio jakin batekin identifikatzen duen zentzua aurkitzeko, bere usteetara joko dugu seguru asko. Gustav Laubenekin *D* deskripzioaren zentzua elkartzen badu, honako ustea izan behar du:

Gustav Lauben *D* da.

Agian, erakusleekin ere Fregek uste du hiztunek eta entzuleek pentsamendua ulertzean zentzu egoki bat ematen diotela erakusleari.

Erakusle bat ulertzea, aldi bakoitzean zentzu bat eman ahal izatea litzateke, erreferentzia gisa erakusleak aldi horretan duen balioa mugatzen duena.⁵ Hori da, nik uste, Fregek gogoan zuenera hurbil gaitezkeen guztia.

Arazo bat dago hemen, parekorik ez daukana izen propioen kasuan. Batek zentzu bera lot diezaioke izen bati behin eta betiko. Baina, erakusleak aldi desberdinetan balio desberdina hartzen duenez, zentzu desberdinak behar dira. Erakuslea ezin har daiteke, beraz, deskripzio egokiren baten laburdura edo laburdura antzeko zerbaiten gisa.⁶

Baina, nolnahi ere, ezin al dugu, bada, esan pertsona bakoitzarentzat «gaur» erakuslearen zentzua pertsona horrentzat egun jakin batean dela hain zuzen *D* deskripzioetako baten (edo deskripzio guztien konbinazioen baten) zentzua, non uste baitu.

Gaur *D* da.

Horren kontra doa, erakusleak dauzkaten perpausak esplikatzeke, beren adierazpen naturaletan erakusleak dauzkaten usteak erabiltzen ari garela ematen duela. Baina badira hiru arazo larriago.

Lehen arazoari *ustearen garrantzirik eza* esan diezaiokegu.⁷ Erakusle baten nire erabilpen bati lotzen diodan zentzuak ez du erakuslea daukan perpaus batek adierazitako pentsamendua mugatzen. Demagun uste dudala gaur 1976ko urriaren 14a dela. Hortik ez da ondorioztatzen nik esaldi hau egiten dudanean:

Gaur eguzkitsu eta eder dago,

ondoko pentsamendu hau adierazten dudanik:

Urriaren 14a eguzkitsu eta eder dago.

⁵ Interpretazio hau Dagfinn Føllesdalek iradoki zidan.

⁶ [Hau zuhurregia da, eta hainbat iruzkingile nahasi dira horregatik. Garrantzitsuena ez da erakuslea ezin daitekeela deskripzio baten laburdura gisa har. Garrantzitsuena da erakusle baten zentzua ezin dela izan erreferentzia mugatzen diona testuingurutik aparte. Ez du axola zentzu horiek deskripzio definituekin identifika daitezkeen, edo beste mota bateko adierazpenekin, edo lingustikoki inola ere identifika ezin daitezkeen. Onartzen dut pentsatzen nuela izenen eta termino indexikoen zentzuak deskripzioenen antzekoak izango zirela. Hala ere, tradiziozko ikuspegi hori oker egon arren, erakusleek Fregeri sortzen dioten arazoa ez da desagertzen, Gareth Evansek «Understanding Demonstratives»en (1990) iradoki bezala. Evansen azalpena Hitzatzean eztabaidatuko dut.]

⁷ Datozen hiru arazoetan, eta artikularen ikuspegi orokor osoan, asko zor diet Hector-Neri Castañedaren hainbat artikuluko oso argigarriri. Bere ikuspegiaren azalpenik osoena Castañeda 1967n dago. Ikus baita ere Castañeda 1966, 1968. Gero «norbera kokatzeko ezagutza» esaten diodanari buruzko adibide guztiak Castañedaren adibideen aldaerak dira, eta Fregeren azalpenari ekartzen dizkioten zailtasunak Castañedak esandakoei lotuta daude.

Zeren eman dezagun gaur egiazki 15a dela, lainotsu eta triste. Orduan esan dudana oker dago, 14ko eguraldia nolannahikoa izanda ere.

Bigarren arazoari *ustearen beharrik eza* esan diezaiokegu. Pentsamendu bat adieraz dezaket «Gaur eguzkitsu eta eder dago» esanez —alegia, egiaren auzia planteatzen duen zerbait esanez— «gaur»ekin zentzu zuzenen bat lotuta ala lotu gabe. Baliteke nik zein egun den ideia arrastorik ez edukitzea eta ezin izatea, «gaur» edo beste erakusleren bat erabili gabe, gaurko egunari buruz ezer esan, beste dozenaka egun ere igual deskribatzen ez duena.

Bi arazo hauen adibide argia da Rip Van Winklerena. 1823ko urriaren 20an esnatu eta konbentziturata esaten duenean

Gaur 1803ko urriaren 20a da,

zuzen dagoela ziur egoteak ez du zuzen egiten, baina hala izango litzateke adierazitako pentsamendua berak «gaur»ekin lotutako zentzuak mugatuko balu. Eta, gauza bera dena beste angelu batetik, ez dio oker egoteari uzten, baina hala litzateke, azaltzen den perpausentzat egiaren auzia planteatu aurretik, «gaur» erreferentzia gisa bere balioa mugatzen duen zentzu-osatzaile batekin elkartu beharko balitz.

Nire hirugarren objektzioa, *ustearen nahikotasunik eza*, formulatzeko «ni» erakuslea darabilen adibide batera pasako naiz. Hala dagit objektzioa argiagoa delako erakusle honen kasuan, eta arazo honetaz nolabait jabetu izanak lagun dezakeelako esplikatzeko «ni» kontuan hartzeak nola eraman zuen Frege zentzu komunikaezinetara.

Irudika dezagun David Hume, bakarrik bere estudioan, 1775eko arratsalde jakin batean, bere buruari isilean esaten «Nik *Tratatua* idatzi nuen». Atzeman al dezake *beste* inork berak hori pentsatuz atzemandako pentsamendua? Hasteko, gogoratu berak pentsatutakoa egia dela. Beraz, inork ezin du pentsamendu bera atzeman, egiatzeko pentsamendu bat atzematen ez badu. Orain, suposatu Heimson zoro samarra dela eta David Hume dela uste duela. Bakarrik bere estudioan, esaten dio bere buruari «Nik *Tratatua* idatzi nuen». Une hartan bere barne-bizitzak 1775eko arratsalde hartako Humenaren antzik handiena izanik ere, egia hau da: Hume zuzen zegoen, Heimson oker dago. Heimsonek ezin du, perpaus bera erabiliz, Humek pentsatu zuen pentsamendu bera pentsatu.

Orain, suposatu erakusleei buruzko Fregeren azalpen orokorra zuzena dela. Ematen du, orduan, Humek «Ni»ri lotutako zentzu berbera erabiliz, Humek «Ni» erabilia pentsatutako pentsamendu bera pentsatzeko gai izan beharko lukeela Heimsonek, «Ni» erabili gabe. Bere buruari «Nik *Tratatua* idatzi nuen» esan zionean Hume pentsatzen ari zen pentsamendu bera adieraziko duen egiatzeko perpaus bat aurkitu besterik ez du egin behar. Baina ez du ematen horrelako pentsamendurik dagoenik.

Suposatu Heimsonek bere buruari esaten diola «*Ikerketen* egileak *Tratatua* idatzi zuen». Hori egiazkoa da, zeren «()k *Tratatua* idatzi zuen»en zentzua osatzeko erabilitako zentzuak, erreferentzia gisa, Hume mugatzen baitu, ez Heimson. Baina badirudi argi dagoela Humek «Nik *Tratatua* idatzi nuen» egiazkotzat onar zezakeela eta «*Ikerketen* egileak *Tratatua* idatzi zuen» ukatu. *Ikerketak* idatzi zituela ahaztuta izan dezake; agian ahanztura aldiak zeuzkan Humek 1775ean. Baina orduan Heimsonek pentsatutako pentsamendua eta Humek atzemandakoa ez dira bera azkenean, zentzuen eta pentsamenduen identifikazioaren eta zentzuen diferentzia-irizpidearen arabera.

Batek suposa lezake, Humerentzat «Nik *Tratatua* idatzi nuen»ek duen balio kognitibo bera duen era berezi horretako perpausik ez dagoen arren, egon behar duela beretzat balio kognitibo bera duen perpausen bat edo beste.

Baina ez dut arrazoirik ikusten hori horrela denik suposatzeko. Hemen iritsi baikara lehen objekzioak agintzen duen puntura. Ez dago arrazoirik pentsatzeko gutako bakoitza, erabiltzen ditugun erakusleentzako aldi bakoitzean, erakuslerik gabeko baliokidea emateko gai denik. Horrek «ni»rentzat adina balio du «gaur»entzat. Nolanahi ere, Heimsonek, irudikatzen ari naitzen moduan, ez dauka eskura bere buruari buruzko erakuslerik gabeko deskripziorik. Bere buruari aplikatu nahi dizkion erakuslerik gabeko deskripzio zuzen guztiek Humeri egiten diote erreferentzia. Ez nago batere seguru nire buruarentzako halakorik bat ere ote dudan. Pentsamenduaren eta zentzuaren arteko identifikazioa ukitu gabe gordetzeko, Fregek zentzu-osatzaile bat eskaini behar digu. Baina orduan erakusleei buruzko bere azalpena ez da bideragarria.

II

«Ni»k hainbat arazo eragiten dituela esanez jarraitzen dio Fregek erakusleei buruzko bere eztabaida orokorrari. Orduan, Lauben doktoreaz ari diren eta lehen eztabaidatu ditugun adibideekin, esaten du hainbat pertsonak izen propio berari hainbat zentzu lot liezazkiokeela, pertsona modu desberdinean aurkeztua balitzaie. Eztabaida horren xedeak nor bere buruaz dituen pentsamenduei buruzko baieztapen harrigarriari bidea prestatzea dirudi:

Orain, pertsona oro aurkezten zaio bere buruari era berezi eta primitibo batean, beste inori aurkezten ez zaion moduan. Eta Lauben doktoreak, zauritu dutela pentsatzen duenean, seguru asko bere buruari aurkezteko era primitibo hori dauka oinarri gisa. Eta Lauben doktoreak soilik atzeman ditzake era horretan mugatutako pentsamenduak. Baina orain besteekin komunikatu nahi izan dezake. Ezin du komunikatu berak soilik atzeman dezakeen pentsamendurik. Beraz, orain esaten badu «Ni zauritu egin naute», «ni» besteek atzematuko moduko zentzuarekin erabili behar du, «hura zurekin hitz egiten ari da une honetan»en zen-

tzuan agian, eta hori eginez bere esaldiari lotutako baldintzak bere pentsamenduaren adierazpenerako baliagarri egiten ditu (1918/1967, 25-26).

Fregeren doktrinak honako hau dirudi: «ni»k, komunikatzeko erabiltzen dudanean, beste erakusleek bezala funtzionatzen du, eta agian ordezka daiteke beste erakusleez soilik osatutako sintagma batekin. Erakusle horiek dituzten perpausentzat egokia den moduan, zein-nahi delarik ere, osatuko litzateke bere zentzua. Aldiz, «ni»k, neure buruaz pentsatzeko erabiltzen dudanean, zentzu komunikazina dauka.

Hori ez da batere zuzena, Fregek ez baitzukeen, inondik ere, beharrezkotzat joko batek bere buruaz pentsatzeko hizkuntza erabiltzea. Puntu honetantxe egiten du Fregek bere ohar sonatua, nola hizkuntzarekiko guduak zaildu egiten duen bere lana, irakurleei azterketarako eman nahi dien pentsamendua hizkuntz formaz jantzia soilik eman baitiezaieke.

Nolanahi ere, argi dagoela dirudi Fregeren ustez badirela zentzuak erreferentzia gisa gutako bakoitza mugatzen dutenak, komunikaezinak direnak, eta «ni»ri lotzeko zentzu naturala liratekeena, besteekin komunikatzeko erabiltzeaz gain, norberari buruz pentsatzeko erabiliko balitz.

Pentsatzen dut «ni»ri buruzko doktrina hau, agian, aipatu berri ditugun arazoen, bereziki hirugarrenaren, aurreko Fregeren erreakzioa dela. Ez nago batere seguru honetaz. Hainbat filosofok norberatasuna, norberari buruzko usteak eta «ni»ri buruzko antzeko ikuspegietara etorri dira, arazo horiei buruz Fregek hainbateko zorroztasunez pentsatu gabe. Agian Fregek ikuspegi hau erakusleez uste zuena kontuan izan gabe hartu zuen, eta biak bateratu zitezkeela erakutsi besterik ez zuen egin nahi. Hala ere, litekeenago iruditzen zait Frege ikuspegi honetara bere lan filosofikoaren ondorioz iritsi izana; bereziki, bere teoria orokorrak dauzkan arazoez, aztertu ditudan horiez, nolabait jabetu zelako, «ni»ri bereziki aplikatzen zaizkion eran. Hiru arazoen jatorrian, perpausaren zentzua behar bezala osatzeko zentzua izango lukeen erakuslearen balioaren deskripzio egoki bat aurkitu ezina dago. Bila gabiltzan zentzua pribatua eta komunikazina bada, ez dago zalantzarik bilaketa alferlana zena.

Baina zentzu pribatu eta komunikaezinetara jotzeak ezin du izan, nik uste, arazoaren ebazpen egokia.

Hasteko, ez dut arrazoirik ikusten uste izateko egiazkoa dela «persona oro aurkezten zaio bere buruari era berezi eta primitibo batean». Edo gutxienez, ez hori onartzeko arrazoirik, horrek zentzu komunikaezinetara garamatzala ulertu behar bada.

Suposatu *M* dela neure buruaz pentsatzen dudanean «ni»ren zentzu gisa balioko duen zentzu pribatu eta komunikazina. *M*k ezin du zentzu konplexua izan, zentzu sinpleagoak eta, oro har, eskuragarriak diren beste zentzu

batzuez osatua. Bai baitirudi argi dagoela nahikoa dela konposatutako zentzuak atzematea, konposatzearen emaitza atzemateko. Fregek dioen bezala, beraz, *Mk* primitiboa izan beharko du.

Zentzu bat alderdi bati edo aurkezpen-modu bati dagokio (1892/ 1960, 57, 58). Badira, espero dut, neure buruari aurkezten natzaion moduak beste inori aurkezten ez natzaionak, eta ezagutzen ditudan nire alderdiak beste inork ezagutzen ez dituenak. Baina hori ez da nahikoa Fregeren helburuetarako.

Suposatu nik bakarrik ezagutzen dudala idazluma jakin baten zikina. Hala ere, «zikina den gauza»k ez du luma hori bakarrik aukeraten; litekeena da luma hau ez izatea adierazpenak denotatzen duen kontzeptu horren pean datorren gauza bakarra, nahiz agian nik ezagututako bakarra izan. Antzera, nik daukadala nik bakarrik dakidan alderdi bat dagoelako, alderdi horri dagokion zentzua *M* izanik, horretatik bakarrik ez da ondorioztatzen *Mk* erreferentzia gisa kontzeptu bat mugatzen duenik, zeinaren pean ni bakarrik etortzen naizen, edo *Ma* (eta honen bidez '*a*'ren zentzua *M*rekin konbinatzearen emaitza esan nahi dut) erreferentzia gisa ni, hain zuzen ere, mugatzen nauen eta «ni»ren nire esaldiekin egoki lot daitekeen zentzua denik.

Nire alderdi primitibo bat da behar dena; eta hori ez da soilik nik daukadala nik bakarrik ezagutzen dudana alderdi bat, nik bakarrik daukadana baizik. Badira nik bakarrik dauzkadan alderdi konplexuak, dudarik ez, eta alderdi primitiboak nik dauzkadala nik bakarrik ezagutzen ditudanak, baina ez dut arrazoirik ikusten nik bakarrik dauzkadan alderdi primitiboak daudela pentsatzeko. Eta baleude ere, komunikaezinak balira, ez nuke modurik badien jakiteko, ezen nekez galde baitieziaieket besteei *nireak* ote dauzkaten. Beraz, ez nuke jakingo *Mak* erreferentzia gisa ni mugatzen ninduenik. Baina badakit neure buruaz ari naizela pentsatzen, neure buruarekin hizketan «ni» darabildanean.

Zentzu komunikaezinen kontrako nire bigarren arrazoa da hirugarren objekzioa ez zaiola «ni»ri soilik aplikatzen, baizik eta, gutxienez, beste erakusle bati ere bai: «orain»i. Norberari buruzko alderdi pribatu eta bakar horiei buruzko bakoitzaren usteak uste, Fregeren doktrinaren egiantzekotasuna murriztagoa da beste erakusleetara ere zabaldu behar dela kontuan hartzean.

Suposatu sailaren bilera 1976ko irailaren 15eko eguerdirako dagoela iragarria. Orduan, une hartantxe bakarrik esan genezake egiazko zerbait (5)en bidez:

(5) Bilera orain hasten da.

Orain, gogoan hartu aurreko egunean eduki genezakeen pentsamendu informatiboki baliokideetako edozein; esaterako (6):

(6) Bilera 1976ko irailaren 15eko eguerdian hasten da.

Badirudi batek hori aurreko egunean onar dezakeela eta jarrai deza-keela onartzen bileran zehar ere, inoiz (5) onartu gabe, eta zehazki eguerdian ukatu ere egin dezakeela, denboraren kontrola galdu duelako besterik ez bada ere. Beraz, (5)ek eta (6)k zentzu desberdinak adierazten dituzte eta, beraz, pentsamendu desberdinak. Eta badirudi hau egiazkoa litzatekeela, (6)ren orde zentzu erakuslerik gabeko zein-nahi informazio baliokide ekarrita ere. Beraz, «orain»entzat, «ni»rentzat bezala, erakuslearekin adierazitako pentsamendua atzemateko, ez da nahikoa zentzu osoa duen informazio baliokide bat atzematea. Fregek eduki beharko du une bakoitzerako, guri aurkezten zaigun modu primitibo eta berezi bat, une horretan bakarrik eskuragarri diren pentsamenduak sortzen dituen eta «orain»en bidez une horretan soilik adierazgarri dena. Hau sinestezina iruditzen zait niri. Zentzu komunikaezinetara jotzeak ez du Fregeren trataera konpontzeko balio.

Arazo hauen trataera alternatibo bat zirriborratuz bukatuko dut. Saiatuko naiz erakusten nola azken adibideok zentzuaren eta pentsamenduaren arteko etena eskatzen duten, eta nola, behin eten hori eginda, zentzuak rol gisa har daitezkeen, pentsamenduak informazio gisa, eta nola azal daitezkeen eztabaidatutako gainerako adibideak.

III

Gogoan har Humez bere buruari esan ziezazkikeenetako batzuk:

Ni David Hume naiz.

Hau Edinburgo da.

Orain 1775 da.

Humez esango genuke, horiek pentsatzen ari zela, bazekiela *nor* zen, *non* zen, eta *noiz* zen. Norbera kokatzeko usteak esango diet horiei. Aurreko atalean erakusleei buruzko Fregeren azalpenari jarritako objekzioak honela jar ditzakegu: norbera kokatzeko uste bat edukitzea ez da fregear pentsamendu bat uste izatea.

Ikus dezakegu uste horiek izatea ezin *daitekeela izan besterik gabe* fregear pentsamenduak uste izatea. Har gogoan Fregeren denborarik gabeko erreina, guztientzat eskuragarri diren pentsamenduena. Humez berak Hume dela jakitea erreinu horretako egiazko pentsamendu bat uste izatea izango balitz, orduan ematen du edonork jakin lezakeela *bera* Hume dela, besterik gabe pentsamendu horiexek uste izanda. Baina Humez soilik jakin dezake, edo egiaz uste izan ere, *bera* Hume dela. Antzekoek balio dute *bera non* zen eta *noiz* zen jakiteari buruz ere.

Bietako bat: badira pentsamendu batzuk Humek baino atzeman ezin diuenak eta bera Hume dela uste izatea da pentsamendu horiek uste izatea, edo norbera kokatzeko ezagutza ez da besterik gabe fregear pentsamenduen egiazko azpimultzoz uste izatea. Fregek lehen aukera egin zuen; ikus dezagun zer gertatzen den bigarrena eginez gero.

Onartzen dugu ez dagoela pentsamendurik Humek bakarrik atzeman dezakeenik. Baina berak bakarrik jakin dezake bera Hume dela. Hume besteongandik bereizten duena ezin da izan pentsatzen duen pentsamendua soilik, hori pentsatzen duen era baizik. Humek bakarrik pentsa dezake egiazko pentsamendu bat bere buruari hau esanez:

Ni Hume naiz.

Beraz, norbera kokatzeko ezagutzak ez du eskatzen pentsamendu jakin batzuk atzematea soilik, erakusleak dauzkaten perpaus jakin batzuen zentzuen bidez atzematea baizik.

Pentsamendu bat zentzu baten bidez pentsatu ordez beste zentzu batekin pentsatzeak izan dezakeen garrantzia behar bezala gogoan ezartzeko, har dezagun beste adibide bat. Amnesiko bat, Rudolf Lingens, galduta dago Stanfordeko liburutegian. Hainbat gauza irakurtzen du liburutegian, horien artean, Lingensi berari buruzko biografia bat, eta liburutegiari buruzko azalpen xehe bat. Lagun diezaioketela uste ahal izan dezakezun fregear pentsamendu guztiak uste ditu. Baina hala ere ez du nor den eta non den jakingo, eta ez du axola zenbat ezagutza pilatzen duen, honako hau esateko pronto dagoen arte:

Toki *hau* da Stanfordeko liburutegi nagusiko seigarren pisuko 5. korridorea.

Ni Rudolf Lingens naiz.

Norbera kokatzeko ezagutza ez bada pentsamendu jakin batzuk uste izatea soilik, baizik eta horiek zentzu batzuk atzemanaz uste izatea, orduan zentzuak ezin dira pentsamendu izan. Bestela ez luke zentzurik esateak Humek eta Heimsonen pentsamendu berak atzeman ditzaketela, baina Humek zentzu desberdinak atzemanaz egin dezakeela hori.

Has gaitezen ikusten gauzak nola konpontzen diren identifikazio hori alde batera uzten denean. Hitz egin dezagun zentzu bat *gogoan erabiltzeaz* eta pentsamendu bat atzemateaz. Pentsamendu desberdinak atzeman daitezke, testuinguru desberdinetan, gogoan zentzu bera erabiliz (suposatu gabe zentzu ez-oso bat, testuinguruan zentzu-osatzaileraren batek nolabait osatua, denik), eta pentsamendu bera, zentzu desberdinak erabiliz.

Zentzuen eta pentsamenduen arteko lotura hautsita, alde batera uzten ditugu Fregeri itxitako aukerak ez egiteko arrazoiak. Erakuslea daukan perpaus

baten zentzu gisa, fregear zentzu osoaren orde, rola har dezakegu, eta pentsamenduak mota berrikotzat, objektuak eta zentzu ez-osoak bakartuak, eta ez fregear pentsamenduek. Rol gisa hartutako zentzuak eta informazio gisa hartutako pentsamenduak identifikatu ezin diren arren, bakoitzak bere lana elkarri bateragarri zaion eran egiten du. Pentsamendu bat izateko objektu bat eta zentzu ez-oso bat behar dugu. Erakusleak bata ematen digu testuinguruan, perpausaren gainerakoak bestea. Perpaus osoaren rolak Egiara bideratuko gaitu egiazko pentsamendu batera bideratuz, hain zuzen ere objektua zentzu ez-osoak erreferentzia gisa mugatutako kontzeptuaren pean baldin badator.⁸

Ikus dezagun nola aztertzen diren eztabaidatu ditugun adibide horietako batzuk. Suposatu behar dugu Humek eta Heimsonek gogoan zentzu berak erabil ditzaketela eta pentsamendu berak pentsatu. Bien arteko desberdintasuna da, gogoan zentzu berak darabilzatenean, ez dituztela pentsamendu berak atzematen. Heimsonek «Ni *Tratatuaren* egilea naiz»-en zentzua darabilenean, osagai gisa Heimson eta «() *Tratatuaren* egilea da»-ren zentzua dauzkan pentsamendua atzematen du. Pentsamendu hori faltsua da. Humek zentzu bera darabilenean, osagai gisa Hume eta «() *Tratatuaren* egilea da»-ren zentzua dauzkan pentsamendua atzematen du, eta hori egiazkoa da. Hume zuzen dago, Heimson erotuta. Antzera, eguerdian bakarrik pentsa dezake batek osagai gisa eguerdia eta «Bilera () hasten da»-ren zentzua dituen pentsamendua, gogoan «Bilera orain hasten da»-ren zentzua erabiliz.

Zergatik behar genuke norbera kokatzeko ezagutzaren kategoria berezi bat? Zergatik axola digu, batek pentsamendu bat atzematen duela ez ezik, nola atzematen duen? Erantzun baten iradokizunik soilena zirriboratu besterik ezin dut egin hemen. Zentzuak egoera psikologikoak bakartzeko erabil-

⁸ Perpaus baten rolaren nozioa eta pentsamendua informazio gisa nozioa Kaplan (1979)ren *karaktere* eta *eduki* kontzeptuen antzekoak dira. Hori ez da ustekabea, auzi hauei batez ere horrela hurbildu bainintzaien: Kaplanen lan horretatik eta Kaplanengandik berarengandik, Castañedaren lanak sortutako galderentzako erantzunak lortzen saiatuz. Inork ez luke pentsatu behar Kaplan bat datorrenik nik Fregeri egindako kritikekin, norbera kokatzeko ezagutzaren nire trataerarekin, edo zentzuaren eta pentsamenduaren artean bereizteko nik garatutako motibazio filosofikoarekin. [Saio hau idatzi nuen garaian, «On the Logic of Demonstratives» argitaratu gabea zen, baina bazebilen hara ta hona multikopistan ateratako bertsio bat: ikusia nuen eta Kaplanekin hari buruz hitz egina nintzen. Karakterearen eta edukiaren arteko bereizketak Castañedaren lanak azaleratutako arazoak konpontzeko giltza ematen zuela uste nuen, baina nahiago izan nuen rol eta informazio (Burksi hartuak, ikus 2. oharra) erabili arrazoi pare bat medio. Kaplanen kontzeptuak mundu posibleen semantikaren esparruan garatuak dira, eta horrela terminoen karaktereak testuinguruetatik *kontzeptu indibidualetarako* funtzioak dira (ez testuinguruetatik indibiduoetarako funtzioak), eta edukiak intentsioak dira. Kontzeptu indibidualek saio honetan aztertu nahi ditudanak iluntzen dituztela ematen du, eta ez nengoen ziur intentsioak nola sar nintzakeen III zatian garatutako trataera alternatiboan. Gero «On the Logic of Demonstratives» argitaratu zen (1979), eta zati tekniko eranskin gisa Kaplanen *Demonstratives* monografikoan (1989). *Demonstratives*-en, Kaplanek aztertzen ditu erakusleen bere trataerak eta karaktere/eduki bereizketak nik saio honetan aztertzen ditudan problemetarako dauzkaten ondorioak.]

tzen ditugu, ekintza esplikatu eta auresateko. Gogoan erabilitako zentzua da, eta ez atzemandako zentzua, giza ekintzari lotua dagoena. Zuk eta biok gogoan «Hartza ni erasotzera dator»en zentzua darabilgunean, antzeko jokabidea daukagu. Geure buruak kuzkurtu eta geldi-geldi egoten saiatzen gara. Atzemandako pentsamendu desberdinak, gogoan erabilitako zentzu bera, jokabide bera. Zuk eta biok niri hartz bat erasoan datorkidan pentsamendua atzematen dugunean, gure jokabideak desberdinak dira. Ni kuzkurtu egiten naiz, zu laguntza bila zoaz. Atzemandako pentsamendu bera, gogoan erabilitako zentzu desberdina, jokabide desberdina. Edo bilera egun jakin bateko eguerdian hasten dela, aurreko egunean gogoan «bilera bihar eguerdian hasten da»ren zentzua erabiliz uste duzunean, geldi zaude. Pentsamendu bera, «bilera orain hasten da»ren zentzua erabiliz, hurrengo egunean atzemandakoa, aulkitik salto egin eta korridorean behera abiatzen zara.

Eta zeharkako erreferentziari buruz, zer? Aditz kognitibo baten eraginpean dagoen erakuslea daukan perpaus baten zeharkako erreferentzia zer da, haren zentzua ala pentsamendua?

A priori, badirudi, «-ela uste du» esapideak (aditz horietako bat aukeratzegatik) bi eratara funtziona dezakeela. Hau da,

Ak S uste du

erabil daiteke Ak gogoan darabilen zentzuaren nahiz Ak atzemandako pentsamenduaren berri emateko. Lehenak eraginkorxeagoa ematen du. Gogoan darabilen zentzua baldin badakigu, atzemandako pentsamendua konputa dezakegu, ustearen jabearen testuingurua finkatuta.

Nolanahi ere, atzemandako pentsamendua da «uste du»ren eraginpean erakuslea daukan perpaus baten zeharkako erreferentzia. Gogoan har (7), (8) eta (9):

(7) Nik uste dut Errusiak eta Kanadak ika-mika izan dutela gaur.

(8) Maryk uste du Errusiak eta Kanadak ika-mika izan dutela gaur.

(9) Maryk uste du Errusiak eta Kanadak ika-mika izan dutela atzo.

Suposatu Maryk abuztuaren lehen egiten duela (7)ren esaldia, eta nik hurrengo egunean eman nahi dudala haren ustearen berri. Gogoan zerabilen zentzuaren berri eman nahi banu, (8) erabili beharko nuke. Baina, horrela, orain faltsua den zerbait esatea besterik ez nuke lortuko: Maryk Errusiak eta Kanadak abuztuaren 2an ika-mika izan dutela uste zuela. Argi dago (9) erabiliko nukeela Maryren usteen berri emateko. Baina (9)k ez dauka Maryk gogoan zerabilen zentzua. Atzemandako pentsamenduari heltzen dio. (9)n mendekoa den perpausetik Maryk atzemandako pentsamenduari heltzeko, ustearen berriemailearen testuinguruan finkatzen dugu erakuslearen balioa, ez ustearen jabearen testuinguruan.

Esan izan da, uste baten berri ematerakoan, ahal izatekotan ustearen ja-beak gogoan darabilen zentzua erabiltzen saiatzen garela. Esan berri duguna ez da horrekin gatazkan sartzen. Kontua da pentsamenduaren identifikazioak menderatu egiten duela zentzuaren identifikazioa, eta erakusleak erabiltzen ditugunean beti dagoela gatazka bat.

Betiereko perpausekin ari garela, edo batek norberaren usteen berri ematen duenean, ez da gatazkarik izango. Kasu hauetara mugatzen garen heinean, zentzua pentsamenduaz bereizteko premia ez zaigu arretaratuko.

Har dezagun orain gogoan Goizeko Izarraren adibidea.

Maryk esaten du «Nik uste dut hori Goizeko Izarra dela», goizean Artizarra seinalatuz, eta «Nik uste dut hori ez dela Goizeko Izarra», gauean Artizarra seinalatuz. Ematen du Maryk, uste faltsuak izan arren, ez duela iritzia aldatu eta ez duela kontraesan bat uste.

Pentsamenduak zentzu gisa hartzen ditugun heinean, irudi luke perpaus horiek ulertzen dituen edonork ez dituela pentsamendu bat eta bere ukazioa uste izango. Pentsamenduak zentzu gisa hartzen ditugun heinean, pentsatuko dugu une batean zentzu bat eta beste une batean bere ukazioa onartzen duen edonork iritzia aldatu behar izan duela. Printzipio zuzena honako hau besterik ez da: ez dagoela arrazoizko pertsonarik testuinguru batean zentzu bat eta bere ukazioa onartuko dituenik, hizkuntza ulertuta konturatu behar bailuke hala pentsamendu bat eta bere ukazioa uste izango lituzkeela.

Arrazoizko jendeak egiten ez duen horren zentzuan hartu beharko genuke «kontraesan bat uste izatea»: *S* eta ez-*S* formako zentzuak onartzea esaldi-testuinguru berean. Maryk ez du hori egiten. Goizean onartzen du *S*, arratsaldean ez-*S*. Iritzia aldatu al du? Horrek esan nahi luke behin uste izandako pentsamendua ez duela gehiago uste. Ez genuke hartu behar behin onartutako zentzua gero ukatzea bezala. Uka dezaket «Gaur eguzkitsu eta eder dago» gaur, nahiz atzo onartu, ezeri buruzko iritzirik aldatu gabe. Beraz, Maryk ere ez du bere iritzia aldatu.

Egiten duena pentsamendu bat eta bere ukazioa uste izatea da. (Hemen osagai gisa objektu bat eta zentzu ez-oso bat dituen pentsamendu baten ukaziotzat zera hartzen dugu: osagai gisa objektu hori bera eta zentzu ez-osoaren ukazioa dituen pentsamendua). Nire ustez zentzua eta pentsamendua identifikatzeko ohitura da soilik horri sinesgaitz itxura ematen diona.

Saiatu naiz erakusten nola azal daitezkeen erakusleak dauzkaten perpausak, zentzu, pentsamendu eta zeharkako erreferentziaren kontzeptuak erabiliz, Fregek horiek sartu zituen moduarekin bateragarria baina bere identifikazioekin bateraezina den eran. Ez dut esan nahi Fregek aldaketa hauek egin zitzaizkien, bere sistema gainerakoan bere horretan utzita. Pentsamenduak objektuen bidez, edo objektuen segiden bitartez, bakartzea bereziki lekuz

kanpo legoke bere sisteman. Pentsamendua zentzu osoarekin identifikatzea ez zen bat-batekoa izan, hainbat norabidetatik zetorren presioen emaitza baizik. Ez dut esaten erakusleekin azaleratzen diren arazoaren haria Fregeren sisteman duten jatorriraino segitu dudarik.

IV

Argudiatu dut Fregek perpausen zentzuen eta pentsamenduen artean egingen duen identifikazioak arazo larriak sortzen dituela erakusleak dauzkaten perpausen kasuan. Horrelako perpaus baten esaldiak testuinguru batean zentzu ez-oso bat eta objektu bat ematen duela dirudi, eta ez zentzu oso bat, ustez fregearen erako pentsamendu bat izango litzatekeena. Litekeena da hark uste izatea testuinguruak ez duela objektu bat soilik ematen, nolabaiteko zentzu oso bat baizik. Ez dirudi zentzu hori inon aurki daitekeenik, perpausak adierazitako pentsamendua atzematen duen gogoan ez bada. Baina horrelako perpaus bat ulertzeko, ez da ez beharrezko ez nahikoa halako zentzu bat atzematea edo erakuslearen balioarekin lotzea. «Ni»ren kasuan Fregek zentzu komunikaezinetara jotzea arazo hauei aurre egiteko saioa izan liteke. Egin behar dena da adierazitako zentzuaren eta adierazitako pentsamenduaren arteko identifikazioa bazterrerara utzi. Horrela zentzua testuingurutik erreferentzia mugatzeko prozedura gisa ikus genezake, eta pentsamendua zentzu ez-osoak eta erakuslearen balioak identifikatuta. Ez dago zertan baztertu pentsamenduaren identifikazioa aditz kognitibo baten eraginpeko perpausaren zeharkako erreferentziarekin.⁹

Hitzatzea

1975-76an sabbatikoan nengoen Stanford Unibertsitatetik. Identitate pertsonalari buruzko liburua idazten saiatu nintzen —oraindik bukatu ez dudana liburua—. Ia urte osoa eman nuen norberari buruzko ezagutzaren arazoarekin. Emaitza kapitulu baten zirriborro luze bat izan zen, «Norberari buruzko Ezagutzaz», Stanford eta UCLAko kongresuetan aurkeztu nuena. Kapitulu hori 2. Saioaren [«The Problem of the Essential Indexical»] bertsio goiztiar bat zen gutxi gorabehera, baina Fregeri buruzko zati txiki batekin hasten zen. Harrera epela izan zuen eta Julius Moravcsiketik bitan zatitzeko aholkua egin zidan, bata Fregerengan modu egokiagoan zentratuko litzatekeena, eta bestea *de dicto* eta *de re* usteen arteko gaur egungo bereizketari buruzkoa litzatekeena.

⁹ Robert Adams, Michael Bratman, Tyler Burge, Keith Donnellan, Dagfinn Føllesdal, Alvin Goldman, Holly Goldman, David Kaplan eta Julius Moravcsiketik kontu hauei buruz izandako eztabaidak oso lagungarri izan dira. Saio hau Guggenheim Fellow nintzela idatzi nuen, sabbatikoan Stanford Unibertsitatetik. Nire esker ona bi erakunde horiei beren laguntzagatik.

Erakusleek eta indexikoek zentzu eta erreferentziaren Fregeren teoriari problema bat zekarkiotela esatean, ez nuen Fregeren ideia ukatu nahi, objektu bati buruz pentsatu edo erreferentzia egiten diogunean, tartean «aurkezpen-modu» bat dagoela dioena. Ukutzen nuen gauza bakarra zen halako aurkezpen-modurik dagoenik uste izandako edo adierazitako proposizioetan; Fregek kokatzen dituen tokian, alegia. Kokapen honek, eta Fregeren teoriaren gainerakoak, hainbat baldintza ezartzen dizkie aurkezpen-moduei, eta nik horiek bete behar dituztela ukatzen nuen. Hori ez da Fregeren ideia ukatzea, hori esplikatu eta ahokatzeko erabili zuen teoria jakin bat ukatzea baizik. Neurri batean, liburu honetako [*The Problem of the Essential Indexical and Other Essays*, Stanford: CSLI, 2000] saio gehienak aurkezpen-moduei toki egokia edo toki egokiak topatzeko saiakerak dira, behin Kaplan, Kripke, Donnellan eta beste batzuen ideiak ere onartzen ditugunean; alegia, ez direla indexiko, erakusle eta izenak tartean dauzkaten baiezenek adierazitako proposamenen osagai.

Bakar batek betetzeko baldintza gisa hartzen dut aurkezpen-modu bat. Filosofo altu bizardun ugari egon daiteke, baina bakarra dago filosofo bizardun *altuena* dena. Filosofo bizardun altuena izatea bakar batek betetzeko baldintza da. Objektu batek baino gehiagok ezin du baldintza bete —nahiz litekeena den batek baino gutxiagok betetzea—. Deskripzio definituek maiz bakar batek betetzekoak ez diren aurkezpen-moduak bakar batek betetzeko bihurtzen dituzte. Adibidez, «Filosofo bizardun altua»k filosofo bizardun altu bakarra izateko baldintza adierazten du, izatez betetzen ez den baldintza, halako asko baitago.

Bereizi egin behar dugu aurkezpen-modu absolutuen eta erlatiboen artean. Bigarrenak dira objektu bat beste faktoreren batekiko soilik identifikatzen duten baldintzak —beste objektu batekiko, edo denbora edo toki batekiko, adibidez—. Modu absolutuak ez dira erlatiboak era honetan. (Aurkezpen-modu batek objektu bat absolutuki identifikatzen duela esatea ez da era beharrezkoan egiten duela esatea. «Filosofo bizardun altuena 1991n»ek banako bat absolutuki identifikatzen du, baina ez era beharrezkoan. Suposatuz Dan Dennettek betetzen duela baldintza hori. Ez du betetzen deskripzioa erabiltzen den une edo lekuarekiko, absolutuki baizik. Baina ez du era beharrezkoan betetzen. Beste «mundu posible» batean, bestela gurea bezalako litzatekeen batean, Jon Barwise, David Nivison edo David Lewis Dennett baino altuagoak izan zitezkeen).

«Gela honetan orain dagoen filosoforik altuena» esapideak aurkezpen-modu erlatiboa eskaintzen du soilik. Pertsona bat gela jakin batekiko eta une jakin batekiko identifikatzen du soilik. Indexiko eta erakusleen esanahiekin era naturalean lotzen ditugun aurkezpen-moduak erlatiboak dira, ez absolutuak. Hartu «bihar» hitza. Termino honek egun bat denotatzen du egun bat emanda bakarrik; erlatiboki denotatzen du, ez absolutuki. Nik «rol» deritze-

danak aurkezpen-modu erlatibo horiei dagozkie. Esaldiaren testuinguruko elementu batekin duen erlazioaren bidez erreferentzia mugatzeko erregelak dira. Hizkuntza hitz indexikoarekin lotzen duena horrelako aurkezpen-modu erlatiboa da.

Zentzu eta erreferentziaren Fregeren teorian topatu nuen arazoa batez ere hau zen: (i) hainbat uste tipo garrantzitsutan —norberari, orainari, norbera hautematen ari den objektuei eta antzekoei buruzko usteetan— tartean dira nolabait aurkezpen-modu erlatiboak; (ii) ez dirudi aurkezpen-modu erlatibo hauek zentzu-osatzaileen osatze-lanik behar dutenik ustearen jabearen egoera kognitiboa nahiz ustearen egia- edo faltsutasun-baldintzak ulertu ahal izateko. Zaila da Fregeren teorian hori esplikatzea. Fregeren teoriak entitate bakar bati, pentsamenduari, eskatzen dio ustearen objektua, egiaren auzia planteatzen duena, eta perpausaren zentzua izatea. Aurkezpen-modu erlatiboak osatu gabe uzteak balio du azken zereginerako, baina ez lehenengo bientzat. Zentzuekin osatu ordez objektuarekin osatzeak balio du lehen bietarako, baina ez azkenekorako.

Hainbat autorek oker iritzi diete Fregeri egindako nire kritikei. Gareth Evansen «Understanding Demonstratives» (1990) saioa da, seguru asko, eraginik handiena izan duena. Lan horretan Evansek Fregeren teoria konpontzeko modu desberdin samarra proposatzen du, antza, bere ustez, Fregek egiazki gogoan zuenari dagokiona. Lanaren azken zatian xehatzen du bere proposamena. (Hark «Gaur F da» adibidea darabil baina nik «Bihar F da» erabiliko dut, bere proposamenak nola huts egiten duen errazago azaltzeko. Bere R_2 erlazioaren ordez R_{tom} erabiliko dut beheko (13) eta (14)n).

Suposatu «bihar»ekin lotutako aurkezpen-modu erlatiboa eta egun jakin bat konbinatzen ditugula. Deitu honi «aurkezpen-modu partikular» bat. Entitate hibrido honek, zati batean banako, zati batean baldintza, egun bat mugatuko du egun jakin batean «bihar»en erreferentzia gisa balioko duena. Ezin al zuen Fregek bere teoria halako aurkezpen-modu partikularrekin osatu? Horrela, adibidez «Bihar F da» d egun jakin batean esatean adierazitako pentsamendua har daiteke d k eta «bihar»ek eskainitako aurkezpen-moduak eta « F da»ren zentzuak osatua edo mugatua balego bezala. Evansek multzo-teoria erabiltzen du pentsamendu hori identifikatzeko eta bi formulazio ematen dizkigu (haren zenbakiak darabilzkit):

$$(13) \langle \lambda x(R_{tom}(x,d)), \langle (\xi) F da \rangle \text{ren Zentzua} \rangle$$

$$(14) \langle d, \lambda x \lambda y (R_{tom}(x,y)), \langle (\xi) F da \rangle \text{ren Zentzua} \rangle$$

«Bihar»en erlaziozko aurkezpen-moduak, d egun jakin batekin konbinatuta, d ren hurrengo eguna izatearen erlaziozko propietatea ematen duela dirudi. (13)ko lambda notazioak propietate hori ematen digu, hain zuzen ere. (Evansen R ez da egiazki hurrengo eguna izatearen erlazioa, hori inplikatzeko duen erlazio bat baizik —ikus bere lanaren aurreko atalean «ni»ri dagokion er-

lazioari buruzko eztabaida—). Erlaziozko propietate desberdinak eskainiko lirajteke egun desberdinetan. *d* egunak berak, eta ez bere aurkezpen-moduetakoren batek, ematen du funtsezkoa propietate horiek bakartzeko, eta baita horiek, «*F da*»ren zentzuarekin batera, mugatzen dituzten pentsamenduetarako; hori erabat esplizitua da (14)n. Hala, uztailaren 3an «bihar *F da*» esaten badut, teoria honek uztailaren 4aren aurkezpen-modu partikular bat ematen digu, baina aurkezpen-modu horren azpian uztailaren 3a dago, ez bere aurkezpen-modu bat.

Evansen pentsamenduetan objektuak baldin badaude, eta ez horien aurkezpen-moduak, orduan nik proposatutako «pentsamenduak informazio gisa»k suposatzen duen aldentze *klase* berdina suposatzen dute Fregeren teoriarekiko. (Hala ez bada, proposamena zeharo iluna da). Nik ez dut Evansen iradokizuna ukatuko Fregerenarengandik nirea baino gehiago aldentzen delakoan. Aldentzea da, Fregek horrelako hibridoak arbuia egiten baitzituen. Azkenean, gure pentsamenduetan horrelako objektuak dauzkagun heinean, posible izango da pentsamendu beraren ikuspegi kognitibo desberdinak izatea, objektuari buruz modu desberdinetan pentsatzearen ondorio. Zentzuak sartzeko Fregek dauzkan argudioen kontra egiten du horrek, hasteko pentsamenduak zentzu mota bat baitira. Litekeena da Evansek Fregeren problemak nik proposatutakoak baino hobe konpontzen dituen zuzenketa bat aurkitu izana, baina zuzenketa da, nolana ere.

Evansen proposamenak, hala ere, ez du Fregeren teoria bere hartan uzten. Bere teoriak aurkezpen-moduak pentsamenduetan mantentzen ditu, eta puntu horretan, beraz, nire proposamena baino gutxiago aldentzen da Fregerengandik. Arazoa zeharkako diskurtsoan eta proposizio-jarreraren berri ematean dago. Fregeren arabera, ustearen berri ematean mendeko perpausak adierazitako pentsamendua da uste izandako pentsamendua. Baina proposatutako aldaketarekin ez da horrela izango. Suposatu *d* egunean esaten duzula «bihar uztailaren 4a da», eta hurrengo egunean, *d'* n, esaten dudala «esan zenuen gaur uztailaren 4a zela». Zuk erabilitako perpausak eta mendeko perpausak nire berriematean ez dute pentsamendu bera adierazten, Evansen proposamenaren arabera. Nire mendeko perpausari dagokion pentsamenduak osagaien artean *d'*ren aurkezpen-modu partikular bat izango du, *d'k* eta «gaur»ek eskainia (gutxi gorabehera *d'*rekin identikoa izatearen propietatea); eta zuk adierazitako pentsamenduak osagaien artean *d'*ren aurkezpen-modu bat izango du, *dk* eta «bihar»ek eskainia. Beraz, nire mendeko perpausaren erreferentzia ez da izango zure esaldiak adierazitako pentsamendua.

Inork esan lezake *d'*rekin identikoa izatearen propietatea eta *d*ren hurrengo eguna izatearena propietate bera direla, *d'* *d*ren hurrengo eguna baldin bada, eta, beraz, aurkezpen-modu erlatiboak berdina izan daitezkeela eta, beraz, pentsamenduak berdina izan daitezkeela. (Aitortu behar dut, Evans Fregeren benetako asmoaren ideia zabaltzen saiatzen bada ere, honi ez diodala fregear mugimenduaren antzik hartzen). Eta hori sinesgarria bada,

hala ere, denbora-indexikoak beste indexiko-familiez desberdintzen dituzten denboraren ezaugarri berezi batzuei esker da. *d'* *dren* hurrengo eguna bada, hori, nik uste, beharrezkoa den zerbait da. Baina ez da beharrezkoa jendea zuzentzen zaionari zuzentzea. Bettyk esaten badio Maxi «zu ergela zara» eta Maxek esaten badu «Bettyk esan zuen ergela naizela», Maxek zuzen hitz egin du. Baina badirudi Evansen arabera «zu»ren Bettyren erabilpenarekin eta Maxen «ni»ren erabilpenarekin lotu beharreko aurkezpen-modu partikularrak ez direla berdinak. Eta ez dirudi, inondik ere, Betty zuzendu zaiona izatea eta Maxekin identikoa izatea propietate bera direnik.

Indexikoak tratatu ahal izateko Fregeren teoria aldatzeko egin dudan proposamenean, *dn* esaten duzun perpausak adierazitako «pentsamendua informazio gisa» eta zuk esandakoari buruzko nire berriematearen mendeko perpausak adierazitakoa, bere kasa hartuta, berbera izango dira. Fregeren teoriaren arabera, mendeko perpausak bere kasa hartuta adierazten duena perpausaren erreferentzia bihurtzen da mendekotzat hartuta. Antzekoak aplikatzen zaizkio Max eta Bettyren adibideari. Honi dagokionean, beraz, nire proposamena Fregeren jatorrizko teoriatik hurbilago dagoela esan dezaket. Aurkezpen-modu erlatiboak perpausaren rola neritzan horretan agertuko dira, baina ez adierazitako proposizioan, «pentsamendua-informazio-gisa»n.

Bere saioan pixka bat aurrerago, Evansek esaten du «“ni”ren rola gogoan erabiltzearen» nozioa ez dela iristen ni-pentsamendu bat zer den esatera. Bat nator horrekin. Nire xedea usteen bi antzekotasun klaseren arteko bereizketa egitea zen. Hori norberari buruzko ezagutza ulertzeko atarikoa da, ez ezagutza mota horren teoria bat.

Nik ikusten dudan moduan, desberdinak diren baina sistematikoki erlazionatuta dauden bi modu daude usteen jabeak antzekoak izan ahal izateko. Gogoan hartu George Bushek «ni Kennebunkporten bizi naiz» esanez adierazten duen ustea. Antzeko usteak dituzten bi jende talde daude: Bush Kennebunkporten bizi dela uste dutenak eta beraiek Kennebunkporten bizi direla uste dutenak. Bi multzoek Kennebunkporten bizi den jende guztia jasotzen dute praktikan, baina arrazoi desberdinak direla medio. Lehen multzoaz hori hala da Bush bera eta Bushi buruzkoak oso ezagunak direlako, zer esanik ez Kennebunkporteko bere herrikideentzat. Eta bigarrenaz jende gehienak norbera non bizi den badakielako. Lehen multzoak Kennebunkportetik kanpoko jende asko biltzen du, eta bigarrenak nahiko gutxi seguru asko eta, hori bai, azken hauek denak oker daudenak. Antzekotasun doxastikoaren dimentsio desberdinek multzo desberdinak mugatzen dituzte, modu desberdinetan, arrazoi desberdinengatik beste antzekotasun batzuk proiektatzen dituztenak.

Fregeren pensamendu nozio bakarraren orde proposatu nituen bi entitateak bi dimentsio horiei dagozkie. Esan nuen uste izatearen kasu edo aldi

batek suposatzen duela pentsamendu bat (informazio gisa) uste izatea, go-goan zentzu bat (zentzu gisa) erabiliz testuinguru jakin batean. Garrantzitsua da bereiztea uste izatearen kasu edo aldi jakin bat eta aldi horretan uste izan-dakoa. Badirudi Evansen (14)k egiazki ematen diguna uste izatearen kasu batean gertatzen diren faktore batzuk direla. Nire terminologian, *d* lehen elementua testuinguru pittin bat da, bigarren elementua «bihar»-en rolari da-gokion erlazio bat da, eta hirugarren elementua predikatuaren zentzua da. Sorta hau uste izatearen kasu batean tartean diren faktoreen sorta gisa ikus dezakegu, zer uste den eta nola uste den mugatzen duten faktoreena. Horrela ikusita, ez dago gehiago desberdintasun esanguratsurik horren eta nire ikus-pegiaeren artean, baina ez dago, ezta ere, Fregeren pentsamendurako —uste den horretarako— hautagairik. Alderantziz, faktore sorta hori uste den hori gisa hartzen badugu, orduan identifikatu dugu Fregeren pentsamendurako hautagai bat, nik proposatutakoaz oso desberdina dena. Baina ikuspegi hori ez da onargarria. Sorta horrek ez du betetzen Fregek pentsamenduei ezarri zizkien hiru funtzioetatik bakar bat ere.

Horrekin ez dut esan nahi Evansek (13) eta (14)n identifikatzen duen ob-jektua interes teorikorik gabea denik. Esaldi bati buruzko oinarritzko gertakari batzuk ezagutu eta beste batzuk falta zaizkionean esalditik batek jaso deza-keen informazioari dagokiola uste dut. Hau beste adibide batekin argituko dugu hobeto. Suposatu 1988an bi kazetarik jakin zutela Bushek norbaiti esan ziola «zu izango zara hurrengo presidenteordea», baina ez zutela ja-kin nori. Kazetari batek entzun zion Bushi hori esaten (baina ezin izan zuen ikusi norekin ari zen), besteak modu ez horren zuzenean jakin zuen. Bi kaze-tari hauek jakin zuten Bushen esaldia egiazkoa litzatekeela zuzentzen ari zi-tzaion pertsona hurrengo presidenteorde bihurtuko balitz. Hori ez da Bushek esan zuena; esan zuen Quayle izango zela hurrengo presidenteordea. Kazeta-riek ez dakite testuinguruaz Bushek esandakoa ulertzeko beste; hori argitzeko Bush nori ari zitzaion asmatu beharko zuket. Esaldiarekin Evansek lotuta-koaren moduko proposizioa dagokio kazetariak duten informazioari. Propo-sizioaren osagai gisa Bush, eta ez bere aurkezpen-modu bat, izateak islatzen du Bushen aurkezpen-modu desberdinak dauzkaten kazetariak komun dau-kaatenaz ari garela. Gero, 11. eta 13. saioetan [«Cognitive Significance and New Theories of Reference» eta «Individuals in Informational and Intentional Content»] emango dudana esanahi kognitiboaren teoriaren terminoetan, esango nuke Evansek identifikatutakoa esaldiaren egibaldintza inkrementa-lak direla testuinguruaren ezagutza partziala emanda. Kasu batzuetan, propo-sizio horren eta adierazitako proposizioaren arteko muga-lerroa oso fina da. Hau gertatzen da aurkezpen-modu erlatiboa oinarrian identitatea denean («ni», «orain» eta «gaur»-en kasuan bezala) edo erlazioari buruzko gertakari-ek ezagutza berezia eskatzen ez dutenean, «bihar» edo «atzo»-ren kasuan bezala.

Evansek, saio horretan, ideia interesgarriak dauzka gauza berari buruz modu berean baina testuinguru desberdinetan zehar pentsatzea zer den gaiaz

—objektu baten ibilbidea jarraitzen ari garenean, adibidez—. Zaila egiten zait ikustea ideia horiek zer ekartzen dioten Fregeren bere defentsari, baina ekarpen garrantzitsua egiten diote uste izatearen eta erreferentziaren fenomenologiari. Uste dut bi mailatako teoriak, batez ere 4. saioan [«A Problem about Continued Belief»] garatu bezala, esparru egokia eskainiko liokeela Evansi kontu hauek ikertzeko.

Erreferentziak

- BURKS, Arthur 1949. Icon, Index, and Symbol. *Philosophy and Phenomenological Research* 10: 673-689.
- CASTAÑEDA, Hector-Neri 1966. «He»: A Study in the Logic of Self-Consciousness. *Ratio* 8: 130-157.
- CASTAÑEDA, Hector-Neri 1967. Indicators and Quasi-Indicators. *American Philosophical Quarterly* 4: 85-10.
- CASTAÑEDA, Hector-Neri 1968. On the Logic of Attributions of Self-Knowledge to Others. *Journal of Philosophy* 65: 439-456.
- DUMMETT, Michael 1973. *Frege*. Londres: Duckworth.
- EVANS, Gareth [1981] 1990. Understanding Demonstratives. In Herman Parret eta Jacques Bouveresse (arg.) *Meaning and Understanding*. Berlin eta New York: Walter de Gruyter, 1981: 280-303. Berriz argitaratua in Pale Yourgrau (arg.) 1990. *Demonstratives*. Oxford: Oxford University Press: 71-96.
- FREGE, Gottlob 1892/1960. On Sense and Reference. In *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege*, Max Black eta Peter Geach (arg.), Max Black (itz.), 2. arg. Oxford: Basil Blackwell. Jatorrizkoa: «Über Sinn und Bedeutung.» *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik* L (1892): 25-50. [Euskarazko itzulpena, Miguel Morik alemanetik egina, honako liburu honen 1. kapitulua da: K. Korta (atontzailea) (2007), *Hitzaren Lilura. Hizkuntzaren Filofofiako Irakurgaiak*, Bilbo: UPV-EHU].
- FREGE, Gottlob 1918/1967. The Thought: A Logical Inquiry. In *Philosophical Logic*, P. F. Strawson (arg.), 17-38. Oxford: Oxford University Press. Itzulpen hau, A. M. eta Marcelle Quintonek egina, lehenengo aldiz hemen argitaratu zen: *Mind* 65 (1956): 289-311. Jatorrizkoa, *Der Gedanke. Eine logische Untersuchung* hemen argitaratu zen: *Beiträge zur Philosophie des deutschen Idealismus* I (1918): 58-77.
- FREGE, Gottlob 1923/1968. Compound Thoughts. In *Essays on Frege*, E. D. Klemke (arg.), R. H. Stoothoff (itz.). Urbana: University of Illinois Press. Jatorrizkoa: «Gedankenfüge.» *Beiträge zur Philosophie des deutschen Idealismus* III (1923): 36-51.
- KAPLAN, David 1979. On the Logic of Demonstratives. *The Journal of Philosophical Logic* 8: 81-98. Berrargitaratua in P. French, T. Uehling, Jr., eta H. Wettstein (arg.) *Contemporary Perspectives in the Philosophy of Language*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1979: 401-412.
- KAPLAN, David 1989. Demonstratives. In J. Almog, J. Perry and H. Wettstein (arg.) 1989 *Themes from Kaplan*. New York: Oxford University Press: 481-563.

